

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Kolekcja Mieczysława Neustejna w zbiorach Biblioteki Wydziału Nauk Społecznych

Author: Teresa Sowa

Citation style: Sowa Teresa. (2018). Kolekcja Mieczysława Neustejna w zbiorach Biblioteki Wydziału Nauk Społecznych. W: M. Kycler, D. Pawelec, B. Warząchowska (red.), „Kolekcje w zbiorach bibliotek Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach” (S. 348-361). Katowice : Oficyna Wydawnicza Wacław Walasek.

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Kolekcja Mieczysława Neustejna w zbiorach Biblioteki Wydziału Nauk Społecznych

Księgozbiory prywatne stanowią dla badaczy, a szczególnie dla bibliologów, bibliografów, historyków i historyków kultury materialnej cenne źródło wiedzy na temat zainteresowań ich właścicieli – zawodowych, hobbystycznych i czytelniczych. Znamstwo książek i ich zbieractwo stanowiły też ważne elementy kształtujące polską tożsamość narodową.

Znaczenie bibliotek domowych podkreślał między innymi Joachim Lelewel (1786–1861), gdy pisał o miłośnikach książek: „pospolicie je zbierają dla własnego pożytku, aby piękną lekturą się zabawić, sztukami obrazowymi się zająć, poznaniem historii, filozofii lub w nich pracowaniem, aby pracować w matematyce, fizyce i chemii, aby być uczonym teologiem, prawnikiem, medykiem, aby znać księgi, być bibliografem”¹.

Dzieje bibliofilstwa rozciągają się od epoki starożytnej po dzień dzisiejszy. Bez ryzyka popełnienia większego błędu można przyjąć, że największych i najsławniejszych znawców i miłośników książek charakteryzowała zachłanność, o której pisała Patricia Ann McKillip: „najdziwniejszą rzeczą u ludzi, którzy mieli dużo książek, było to, że zawsze chcieli mieć ich jeszcze więcej”².

Jednym z mniej znanych bibliofilów, choć niezwykle interesujących, był Mieczysław Neustejn (1908–1974), znawca historii Polski XIX i XX wieku, który zapewne tak jak Richard de Bury (1291–1345) widział w księgach „zmarłych, jak gdyby byli żywymi; z ksiąg widzę przyszłość; w księgach porządkują się sprawy wojny; z ksiąg wychodzą ustawy pokoju”³. Dla Neustejna i angielskiego biskupa bibliofilstwo było pielęgnowaniem przyjaźni z książkami.

¹ J. LELEWEL: *Bibliograficznych ksiąg dwoje*. T. 2. Wilno 1826, s. 330.

² *8 słynnych bibliofilów oraz ich domowe biblioteki*. <http://booklips.pl/zestawienia/8-slynnnych-bibliofilow-oraz-ich-domowe-biblioteki/> [dostęp: 10.04.2017].

³ R. BURY DE: *O miłości do książek to jest philobiblon* traktat łaciński Ryszarda de Bury. Tłum. J. KASPROWICZ. Lwów 1921, s. 7–8.

Swoj prywatny księgozbiór, gromadzony i kompletowany niemal przez całe życie, Neustein w 1970 roku подарował Uniwersytetowi Śląskiemu. Władze uczelni w dokumentach wewnętrznych określiły zbiór jako „niezwykle cenny dar w postaci około 3 tysięcy pamiątek”⁴. Za ten dar przekazany na rzecz społeczności akademickiej Górnego Śląska, Mieczysław Neustein został odznaczony 18 października 1973 roku Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski⁵.

Wokół biografii darczyńcy

Kim był właściciel kolekcji książek, które z Warszawy trafiły w roku 1970 do Katowic i zasilily zbiory Biblioteki Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Śląskiego? W literaturze poświęconej dziejom polskiej książki można znaleźć informacje jedynie o księgozbiorze. Informacji o jego właścicielu – Mieczysławie Neusteinie dostarcza praca magisterska Janiny Cyroń⁶. Jej autorka, na podstawie wywiadu przeprowadzonego w roku 1988 z członkami rodziny, odtworzyła kolejne losy Neustaina. Cennym uzupełnieniem stworzonego przez nią biogramu kolekcjonera okazała się rozmowa z Renatą Brożek⁷ – kustoszem Muzeum im. Aleksandra Kłosińskiego w Kętach. Dzięki temu wywiadowi uzyskano szereg informacji związanych z historią rodziny Neusteinów.

Mieczysław Kazimierz Neustein urodził się 14 sierpnia 1908 roku w Kętach⁸. Jego ojciec Eugeniusz (syn Józefa Neustaina i Augusty Starzyńskiej), poślubił Władysławę Zubek (córka Michała Zubek i Marii Hałatek), z którą miał trzech synów: Mieczysława, Zdzisława i Tadeusza. We wczesnym dzieciństwie Mieczysław Neustein wraz z rodziną mieszkał w Kętach, przy Rynku 12⁹.

Ilustr. 1. Mieczysław Neustein (1908–1974). Fot. I. Marcisz

⁴ *Sprawozdanie rektora UŚ prof. Kazimierza Popiołka z działalności Uczelni w roku akademickim 1969/1970.* W: *Wyrósł z dobrego drzewa. Uniwersytet Śląski 1968–1998. Fakty, dokumenty, relacje.* Red. A. BARCIAK. Katowice 1998, s. 312.

⁵ Informacje od Janiny Cyroń, autorki pracy magisterskiej napisanej pod kierunkiem prof. J. RATAJEWSKIEGO: *Księgozbiór Mieczysława Kazimierza Neustaina w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Śląskiego.* Sosnowiec 1989.

⁶ Autorce w roku 2017 wywiadu udzieliła Janina Sperisen, z d. Cyroń.

⁷ Autorka przeprowadziła w roku 2017 wywiad z kustoszem Muzeum, Panią Renatą Brożek.

⁸ *Księga metrykalna Parafii pw. św. Małgorzaty i Katarzyny w Kętach. Księga urodzin.* T. XIV: 1904–1924, s. 148.

⁹ *Kęty na dawnych pocztówkach = Kęty on old-time postcards.* Red. R. BOŻEK; tł. na jęz. ang. H. TERER. Kęty 2010, s. 34.

Nrus serialis	1904		Nro bonus	Nomen	Religio		Sexus		Legitimi Illegitimi	PARENTES		PATRINI EORUM	
	Dies et Mensis				Catholica Aut alia	Puer Puella	Thori	PATRIS ac parentum nomen, cognomen et conditio ejus		MATRIS ac parentum nomen, cognomen et conditio	Nomen et Cognomen	Conditio	
	Nat.	Bap.											
	Augustus Mieczislaus									Eugenius	Ladislawa ex	Ladislau	
11/14 14 23 93	Carimirus 1. 1.									Neustein	Michaela Zubeck	Trepka	
Matrim. contract. 1911 c. Mariae Annae 1913 Boleslawi 1914 1950				ex Josepho						v. ex autor. v. el. Maria		Jutra	
										galium el. du	Flatalek.	Machura	
										gust. el. Starzyni-		bractearii usor	
	Boleslawi: Joannes Maximowski									Obi: Antonia		Fryer.	

Ilustr. 2. Księga metrykalna Parafii pw. św. Małgorzaty i Katarzyny w Kętach. Księga urodzin. T. XIV: 1904–1924, s. 148. Fot. A. Małysa

Ilustr. 3. Dom, w którym urodził się Mieczysław Neustein. Kęty, Rynek 93 – obecnie nr 12. Fot. R. Brożek.

Po ukończeniu szkoły powszechnej przez Mieczysława, rodzina Neusteinów przeprowadziła się do Kielc. Tu Mieczysław kontynuował naukę w Państwowym Gimnazjum im. J. Śniadeckiego. To prawdopodobnie tej szkole, w której ogromną wagę przywiązywano do czytelnictwa uczniów¹⁰, Neustein zawdzięczał przywiązanie do czytelnictwa i kolekcjonowania książek.

Od roku 1929 pracował w urzędzie miejskim w Kielcach, utrzymując rodzinę po odejściu ojca. Współpracował czynnie z ostatnim prezydentem miasta – Stefanem Artwińskim, z którym

¹⁰ G. GULIŃSKA: *Kieleckie placówki biblioteczne od czasów popowstaniowych do 1939 roku*. „Kieleckie Studia Bibliologiczne” t. 1, 1993, s. 34.

działał między innymi w Obywatelskim Komitecie Obrony Kielc i Straży Obywatelskiej. W okresie międzywojennym udzielał się także w związkach sportowych na terenie Kielc, był nawet delegatem podokręgu kieleckiego na zjazd PZPN¹¹.

Po wkroczeniu wojsk niemieckich do Kielc, Stefan Artwiński wydał rozkaz spalenia akt personalnych oficerów rezerwy przechowywanych w archiwum magistratu, dzięki czemu Niemcy nie mogli dotrzeć do wielu osób, a sam Neustejn uniknął aresztowania. W czasie II wojny światowej zamieszkał w okupowanej Warszawie, gdzie pracował i działał w konspiracji. Jego matka pozostała w Kielcach, a los braci, którzy brali udział w kampanii wrześniowej 1939 roku pozostał nieznany.

4 września 1944 Mieczysław Neustejn został więźniem obozu koncentracyjnego KL Auschwitz-Birkenau (numer więźniarski: 194395)¹², przechodząc uprzednio przez obóz Dullag 121 (Durchgangslager 121)¹³ – niemiecki obóz przejściowy dla wypędzonych ze stolicy podczas powstania warszawskiego. Z KL Auschwitz-Birkenau został przewieziony do obozu koncentracyjnego w Mauthausen-Gusen II (nr obozowy: 101095)¹⁴, w którym dożył wyzwolenia przez Amerykanów, 5 maja 1945 roku.

Po zakończeniu II wojny światowej Neustejn zamieszkał w Warszawie, przy ulicy Czerwonego Krzyża 2. W 1950 roku ożenił się z Janiną Marią z domu Parole, która zmarła 1 czerwca 1957 roku¹⁵. Po śmierci żony Janiny, ożenił się ponownie w roku 1966 z Gotfrydą Wandą z domu Pinkawa-Fink (1914–1991)¹⁶. W korespondencji przesłanej do Biblioteki Uniwersytetu Śląskiego Neustejn wspominał, że ma córkę Teresę Zdanowiczową, która w rozmowie z Janiną Cyroń przywołała osobę swojego brata, a pasierbą Mieczysława Neustejna – Rolanda Parole (1928–2000)¹⁷, żołnierza Armii Krajowej – Grupa „Północ”.

¹¹ I. CIOSEK: *Związki sportowe oraz komitety wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego a rozwój sportu klubowego w Kielcach w latach 1918–1939*. Częstochowa 2010. http://dlibra.bg.ajd.czyst.pl:8080/Content/854/Kultura_fizyczna_9.-43.pdf [dostęp: 31.03.2017].

¹² Muzeum Auschwitz-Birkenau. Informacja o więźniach. <http://auschwitz.org/muzeum/informacja-o-wiezniach/> [dostęp: 31.03.2017].

¹³ Muzeum Dulag 121. Encyklopedia Dulag 121. <http://dulag121.pl/encyklopedia/> [dostęp: 31.03.2017].

¹⁴ Straty osobowe i ofiary represji pod okupacją niemiecką. Wyszukiwanie osób represjonowanych. <http://www.straty.pl/index.php/szukaj-w-bazie> [dostęp: 31.05.2017].

¹⁵ Grobonet 2.2. Wyszukiwarka osób pochowanych. Warszawa. <http://www.polskie-cmentarze.com/cmentarze/warszawa/grobonet/> [dostęp: 31.03.2017].

¹⁶ Straty osobowe i ofiary represji pod okupacją niemiecką. Wyszukiwanie osób represjonowanych. <http://www.straty.pl/index.php/szukaj-w-bazie/> [dostęp: 31.05.2017].

¹⁷ Muzeum Powstania Warszawskiego. Powstańcze biogramy. <http://www.1944.pl/powstancze-biogramy/roland-parole,33417.html> [dostęp: 31.03.2017].

Po 1945 roku Neustein nie związał się z żadną partią polityczną, nie brał czynnego udziału w życiu partyjnym, nie był członkiem towarzystw miłośników książki czy bibliofilskich. Zawodowo związał się z ruchem spółdzielczym, do 1953 roku pracował w Spółdzielni Pracy Wytwórczej „Chemic” przy ulicy Okopowej, następnie w Centralnym Laboratorium Chemicznym przy ulicy Wspólnej, a od 1960 roku w Krajowym Związku Spółdzielni Farmaceutycznych i Chemicznych. Jego ostatnim miejscem pracy były Zjednoczone Zespoły Gospodarcze „Veritas”. W 1973 roku przeszedł na emeryturę. Zmarł 14 października 1974 roku w Warszawie.

O bibliofilskiej pasji

Bibliofilstwo rozpoczęte w gimnazjum Neustein kontynuował przez całe życie. Jego fundamentem były zamiłowania do historii, historii kultury materialnej i symbolicznej, w tym do literatury polskiej. Na kierunek tego zbieractwa niewątpliwie wpłynęły też losy dziadka – Józefa Neusteina¹⁸, uczestnika powstania styczniowego.

Pasję wyszukiwania i gromadzenia książek rzadkich Neustein kontynuował nawet w latach wojny. Być może w 1942 roku uczestniczył w pierwszej wojennej aukcji rzadkich druków antykwarycznych. Aukcję zorganizował Juliusz Gomulicki, który prowadził antykwariat „Pod Białym Krukiem” przy ulicy Alberta, przy współudziale właścicieli księgarń warszawskich¹⁹. W okresie wojny i tuż po 1945 roku to czas, w którym Neustein najbardziej wzbogacił swoją kolekcję o najcenniejsze druki – z XVIII i XIX wieku. W okresie II wojny światowej swoje zbiory przechowywał w domu ojca Janiny Parole, w Celestynowie pod Warszawą.

Po zakończeniu II wojny światowej Neustein kontynuował kolekcjonerską pasję, pozyskując cenne egzemplarze przez zakupy antykwaryczne, dary otrzymywane od przyjaciół i rodziny, w tym od pasierba Rolanda Parole mieszkającego po 1945 roku w Szwajcarii. Jako wytrawny bibliofil, otaczał gromadzony księgozbiór odpowiednią opieką. Każda pozyskana książka była przez Neusteina pieczołowicie przeglądana, oprawiana u intrologatora lub obkładana w szary papier, a grzbiety opisywał czarnym tuszem. W kompletowaniu zbiorów pomagali mu przyjaciele i rodzina, a w inwentaryzowaniu kolekcji – córka Teresa Zdanowiczowa i chrześnica Ludomira Ryłłowa, pracowniczka Biblioteki Narodowej.

O bogatym i różnorodnym księgozbiórze prywatnym Neusteina wiedziało wielu jego przyjaciół i znajomych. W latach 60. XX wieku zamiar zakupu jego księgozbioru wyraziło Ministerstwo

¹⁸ Genealogia Polaków. Program odtwarzania tożsamości Rzeczypospolitej. <http://genealogia.okiem.pl/powstania/index.php?nazwisko=Neustein> [dostęp: 31.03.2017].

¹⁹ W. BARTOSZEWSKI: *Ze wspomnień starego bibliofila*. „Akapit. Rocznik Towarzystwa Bibliofilów Polskich w Warszawie” t. 7, 2012, s. 25.

Kultury i Sztuki. Jednak Neustejn nie zgodził się na takie rozwiązanie, uważał że przedmiot życiowej pasji nie podlega sprzedaży. Zdecydował, poprzez Ministerstwo Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki, by przekazać swoją kolekcję nowo powstałej uczelni – Uniwersytetowi Śląskiemu. O wyborze tej uczelni zadecydowały związki emocjonalne z Podbeskidziem Śląskim i pragnienie przekazania swoich zbiorów młodzieży.

Śledząc systematyczną pracę Neustejna nad budowaniem biblioteki domowej, trudno się nie oprzeć jego porównaniu do bibliomaniaka Giacomo – bohatera noweli Gustave’a Flauberta: „Kochał on książkę, ponieważ była książką, kochał jej zapach, jej kształt, jej tytuł, kochał stare nieczytelne daty na rękopisach, niezgrabnie pokrzywione głoski gotyckie, nieudolnie połączane ich kończyny, kochał zakurzone stronnice, pył, którego słodki i delikatny zapach wchłaniał w siebie z bezgraniczną rozkoszą; kochał to grzeczne słowo »Finis«, które z obu stron wspierały czule nagie amoretki związane opasującą je wstęgą, to »Finis« oparte o kamienną ścianę źródła, wyrte na kamieniu grobowym lub ułożone w koszyczku między róże, złote owoce i niebieskie bukietiki kwiatów. Namiętność pochłaniała go zupełnie, że prawie nic nie jadał, rzadko sypiał, snił nie tylko w nocy ale i we dnie o swoim jedynym ideale: o książkach”²⁰.

O darowiznie w liczbach

Wszystkie druki przekazane Uniwersytetowi Śląskiemu były sygnowane pieczęcią „Z księgozbioru Mieczysława Neustejna”, niektóre własnoręcznie podpisane przez darczyńcę. Książki o podobnej tematyce Neustejn często oprawiał w tzw. klocki. W przekazanej kolekcji znajduje się współoprawnych 228 tytułów, w liczbie 95 woluminów.

W trakcie prowadzonej kwerendy nie natrafiono na pełny spis otrzymanego od Neustejna zbioru książek. W posiadaniu Biblioteki Wydziału Nauk Społecznych znajdują się zestawienia ilościowe podpisane przez Neustejna (maszynopisy z 12 i 27 lutego a także z 31 marca 1970 roku). W 1973 roku, tuż przed śmiercią Neustejna, Remigiusz Suski przyjaciel donatora, przekazał w jego imieniu ostatnią część darowizny.

W roku 2012, zgodnie z decyzją Dyrektora BUŚ, księgozbiór został przejęty i wpisany do inwentarza Biblioteki WNS. Kolekcja będąca w depozycie tej Biblioteki została przeinwentaryzowana, a w trakcie prac natrafiono na nowe tytuły. Okazało się, że pozycje dotąd nie zaewidencjonowane zawarte są w tzw. klockach. Poprzez systematyczne przeglądanie z autopsji wszystkich woluminów odkryto nigdy nie opracowane 74 tytuły. Stan liczbowy księgozbioru Mieczysława Neustejna na dzień 31 grudnia 2016 roku wynosił 2658 woluminy, w tym 95 klocków. Liczba posia-

²⁰ G. FLAUBERT: *Manjak książkowy*. Tłum. P. ZYCHOWSKI. Poznań 1923, s. 5. <http://kpbc.umk.pl/dlibra/docmeta?data?id=95738&from=publication/> [dostęp: 25.04.2017].

danych tytułów została ustalona na 2886, w tym 228 zawartych w klockach. Wielkość zbioru obecnie można określić na podstawie wpisów do inwentarzy Biblioteki Wydziału Nauk Społecznych.

W toku prac nad księgozbiorem Neusteina zgromadzono materiały dotyczące oprawy, śladów proveniencji, systemu tworzenia klocków z tematycznie powiązаныmi tytułami. W trakcie opracowywania natrafiono na ciekawe dodatki dołączone przez właściciela tj.: wycinki prasowe związane z tematyką książek, druki akcydensowe.

Zbiory Neusteina od 1976 roku są udostępniane na miejscu – w Czytelnicy Biblioteki WNS, a opisy bibliograficzne są dostępne poprzez katalog elektroniczny sieci bibliotek UŚ i katalog zbiorów polskich bibliotek naukowych NUKAT.

O tematycznej i gatunkowej jakości biblioteki Neusteina

Zbiory подарowane przez Neusteina Uniwersytetowi Śląskiemu stanowią pokaźną bazę źródłową i odzwierciedlają humanistyczne zainteresowania ich właściciela – stając się jego osobliwym autoportretem²¹. W księgozbiornie dominują wydawnictwa publikowane w języku polskim, zaledwie 5% stanowią wydawnictwa wydawane w języku francuskim, niemieckim i łacińskim.

Książki z biblioteki prywatnej Neusteina pochodzą z różnych księgarń i oficyn wydawniczych, w tym między innymi z: Księgarni Jana Konstantego Żupańskiego, polskiego księgarza i wydawcy; Drukarni Natana Glücksberga, księgarza i typografa Królewsko-Warszawskiego Uniwersytetu; Księgarni Luxemburskiej (Księgarnia Polska w Paryżu); Wydawnictwa Jana Przeworskiego, pierwszego organizatora kolportażu książek na wsi.

Na wielu stronach tytułowych kolekcji Neusteina znajdują się znaki własnościowe poprzednich właścicieli. Znaki proveniencji zamieszczone na stronach mają formę stempli i podpisów, które stanowią cenny materiał źródłowy do badań nad dziejami książki. Poprzednimi posiadaczami cennych woluminów byli m.in.: Franciszek Xawery Pustułowski (1875–1968) – tłumacz, kolekcjoner, dyplomata, poeta; Hipolit Wilhelm Feliks Grodziecki z Grodzka h. Nałęcz; Waldemar Onoszkowicz Jacyno-prawnik; Józef Latosiński (1861–1928) – nauczyciel; Witold Aleksander Robert Łuniewski (1881–1943) – polski lekarz psychiatra; Henryk Stanisław Mościcki (1881–1952) – polski historyk, profesor Uniwersytetu Warszawskiego i Jagiellońskiego, członek PAU. Szczególnie cennym udokumentowanym znakiem własnościowym jest znak proveniencji Biblioteki Ordynacji Krasińskich, która 25 października 1944, po kapitulacji Powstania Warszawskiego, została celowo spalona przez Niemców. Pieczęcią tą sygnowane są prace Jędrzeja Kitowicza: *Opis obyczajów i zwyczajów za panowania Augusta III*, t. 1–3 (Petersburg 1855) i *Pamiętniki księdza J. Kitowicza*.

²¹ G. JANKOWICZ: *Czytać czyli być. Rozmowa z Earle'm Havensem*. W: IDEM: *Życie na poczytaniu. Rozmowy o literaturze i reszcie świata*. Wyd. 2 popr. i uzup. Wrocław 2016, s. 319.

cza do panowania Stanisława Poniatowskiego z manuskryptu dotąd drukiem nieogłoszonego (Poznań 1845). Innymi interesującymi znakami własnościowymi, ze względu na osobę są woluminy sygnowane ekslibrisem „Ex libris Sigmundi Comitiss Pusłowski”, przywołujące cytowanego wyżej wybitnego mecenasa sztuki, kolekcjonera i bibliofila – Zygmunta Pusłowskiego (1848–1913). To on był pierwszym posiadaczem między innymi pracy Erazma Otwinowskiego *Dzieje Polski pod panowaniem Augusta II. od roku 1696–1728* (Kraków 1849).

Trzon księgozbioru Neustejna stanowi historia z wyraźną przewagą dzieł dotyczących historii Polski. Jego kolekcja obejmuje głównie druki z XIX i XX wieku. Pod względem zawartości treściowej ponad 95% stanowią publikacje dotyczące historii Polski: pamiętniki, diariusze, dzienniki, biografie, relacje i dzieła podróżnicze.

Do najcenniejszych pozycji w kolekcji Neustejna należą:

- starodruki,
- zabytkowe edycje diariuszy,
- zabytkowe wydania listów,
- cenne publikacje pamiętników luminarzy polskiego życia politycznego i polityczno-literackiego,
- książkowe wydania pamiętników istotnych świadków ważnych wydarzeń historycznych,
- publikacje pamiętników obyczajowych oraz różnych grup środowiskowych,
- literatura obozowa,
- wspomnienia osobiste z więzienia starobielskiego: Józefa Czapskiego *Souvenirs de Starobielsk i Wspomnienia starobielskie*.

Do prawdziwych cymeliów omawianej kolekcji należą starodruki – w liczbie siedmiu. Najstarszym jest *Annales Poloniae ab obitu Vladislai IV Wespazjana Kochowskiego*²² z 1698 roku, w którym opisano panowanie królów Polski – Jana Kazimierza i Augusta II Mocnego. Cennym starodrukiem jest także *Prawo polityczne i cywilne Korony Polskiej*, t. 1–2, Antoniego Trębickiego²³ – prawnika, pamiętnikarza, posła na Sejm Czteroletni i działacza Kuźnicy Kołłątajowskiej.

Do ciekawych pozycji w kolekcji Neustejna należą także przywołane wyżej diariusze – spisywane przez autorów z punktu widzenia naocznego świadka istotnych wydarzeń publicznych. Przedmiotem opisu w diariuszach są takie wydarzenia publiczne, jak: poselstwa, bezkrólewia czy doniesienia z przebiegu obrad sejmowych. Do najstarszych w tej kolekcji diariuszy należą wydane przez drukarza i wydawcę warszawskiego Piotra Doufour'a: *Diariusz podróży Najjaśniejszego*

²² W. KOCHOWSKI: *Annalivm Poloniae Climacter Tertius. Ad pu[n]ctum Abdicationis Joannis Casimiri Reg. Per Regnum Poloniae [...]*. Ex Officina Francisci Cezary, Cracoviae 1698.

²³ A. TRĘBICKI: *Prawo Polityczne i Cywilne Korony Polskiej y Wielkiego Xięztwa Litewskiego [...]*. T. 1–2. Drukarnia P. Dufour, Warszawa 1789, 1791.

Stanisława Augusta Króla Polskiego na Sejm Grodzieński²⁴ z 1784 roku i *Diariusz podróży Najjaśniejszego Stanisława Augusta króla polskiego na Ukrainę*²⁵ z 1787 roku, w którym zawarte są opisy i relacje z podróży monarchy na wschodnie rubieże Rzeczypospolitej. Innym interesującym dziennikiem są *Dwa diariusze sejmów warszawskich w r. 1674 odprawionych* 26 z 1881 roku, gdzie sprawozdano przebieg obrad Sejmu z 1673 roku.

Kolekcja Neusteina zawiera również cenne edycje listów, które stanowią wyśmienity materiał źródłowy między innymi do studiów i badań źródłoznawczych nad historią Polski sprzed 1795 roku. Najstarszym zabytkiem są tu *Listy Annibala z Kapui, arcybiskupa neapolitańskiego, nuncjusza w Polsce [...]*²⁷ z 1852 roku. W kolekcji zachowały się też listy Stanisława Żółkiewskiego, Jana III Sobieskiego, Augusta II Mocnego, Hugona Kołłataja, Krzysztofa Opalińskiego. Szczególnie cennym źródłem są tu *Listy Władysława IV. do Krzysztofa Radziwiła pisane 1612–1632 roku*²⁸. W zbiorach Neusteina zachowały się pierwsze wydania pamiętników z XVIII wieku, co niewątpliwie podnosi wartość księgozbioru. Waldemar Łysiak określił kolekcjonowanie pierwszych wydruków jako jeden z głównych rytuałów bibliofila – „<editio princeps> to świętość”²⁹, która podnosi rangę kolekcji bibliomana. W księgozbiorze Neusteina znalazły się między innymi: *Pamiętniki z Ośmnastego Wieku* wydane nakładem Jana Konstantego Żupańskiego; Józefa Wybickiego – senatora wojewody Królestwa Polskiego; generała Henryka Dąbrowskiego; generała Lwa Mikołajewicza Engelhardta; Michała Kleofasa Ogińskiego – członka konfederacji targowickiej, grodzieńskiej 1793 roku, uczestnika insurekcji kościuszkowskiej; Adama Moszczeńskiego – pułkownika, posła na sejmy, targowiczanina; Karola Fryderyka Woydy – polskiego polityka, prezydenta Warszawy w latach 1816–1830; *Pamiętniki księdza J. Kitowicza*, będące osobliwą kroniką lat 1743–1798, która została wydana przez Księgarnię Nową J. Łukaszewicza z manuskryptu w 1845 roku; *Pamiętniki. 1809–1820* Juliana Ursyna Niemcewicza, wydane po raz pierwszy z autografów przez Księgarnię J.K. Żupańskiego w 1871 roku.

²⁴ *Dyaryusz Podrozy Nayiaśniejszego Stanisława Augusta Krola Polskiego Na Seym Grodzienski [...]*. Drukarnia P. Dufour, Warszawa 1784.

²⁵ *Dyaryusz Podrozy Nayiaśniejszego Stanisława Augusta Krola Polskiego Na Ukrainę [...]*. W Warszawie, W Drukarni P. Dufour, [1787].

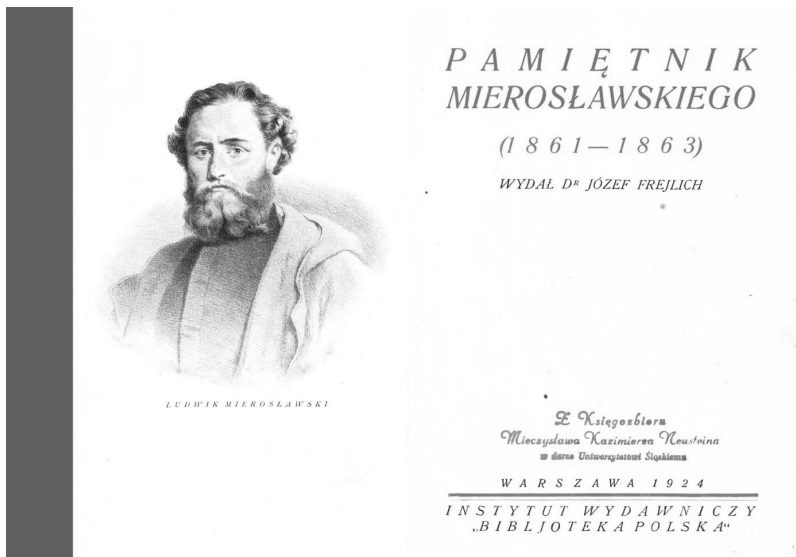
²⁶ *Dwa diariusze sejmów warszawskich w r. 1674 odprawionych. 1-szy „Convocationis” od 15 stycznia do 22 lutego; 2-gi „Electionis”, od 20 kwietnia do 9 czerwca [...]*. Kraków 1881.

²⁷ *Listy Annibala z Kapui, arcy-biskupa neapolitańskiego, nuncjusza w Polsce, o bezkrólewiu po Stefanie Batorym [...]*. Warszawa 1852.

²⁸ *Listy Władysława IV. do Krzysztofa Radziwiła pisane 1612–1632 roku. Z autografów Biblioteki Cesarskiej w Petersburgu ogłosił Antoni Muchliński*. Kraków 1867.

²⁹ W. ŁYSIAK: *Patriotyczne Empireum Bibliofilstwa czyli Przewodnik po terenach łowieckich Bibliofilandii tudzież sąsiednich mocarstw*. T. 1. Warszawa 2004, s.262.

Osobne wartości źródłowe wnoszą licznie dzienniki świadków wydarzeń historycznych, zgromadzone przez Neustejna, a wśród nich między innymi: *Pamiętniki Jana Kilińskiego o rewolucji w Warszawie w r. 1794-ym* (Warszawa 1907); *Pamiętnik o Filomatach i Filaretach* (Paryż 1872); *Pamiętnik Piotra Wysockiego o powstaniu 29 listopada 1830 roku*, t. 1–2 (Paryż [1867]); *Wspomnienia z czasów wojny narodowej i Sonety wojenne* Stefana Gorczyńskiego Paryż ([1866]); *Pamiętniki z pobytu na Syberii* Rufina Piotrowskiego, t. 1–3 (Poznań 1860).

Ilustr. 4. Pamiętnik Mierosławskiego (1861–1863). Warszawa 1924. Fot. I. Marcisz

Wśród zgromadzonych przez Neustejna dzienników i pamiętników z XIX i XX wieku znajdują się również opowieści o kulturze materialnej, życiu codziennym w pałacach i dworach szlacheckich, jak narracje: Gabrieli z Güntherów Puzyniny, Henriety z Działyńskich Błędowskiej, Aleksandry z Tańskich Tarczewskiej, Michała Grabowskiego, Romana Sanguszk.

Cenny korpus źródłowy stanowią też pamiętniki obyczajowe, na czele z *Opisem obyczajów i zwyczajów za panowania Augusta III*, t. 1–2, Jędrzeja Kitowicza (Petersburg 1855). Ciekawym źródłem do historii obyczajów polskich są również *Pamiętniki kwestarza* Ignacego Chodźki (Warszawa 1800?), który zawiera malownicze opisy obyczajów szlachty litewskiej tuż przed zaborami i w okresie napoleońskim. Wyróżniają go barwne opisy postaci charakterystycznych, tak fikcyjnych jak i historycznych. *Pamiętniki kwestarza* ukazały się w roku 1844 jako trzecia seria *Obrazów*

litewskich i były najpopularniejszą powieścią Chodźki. Wśród literatury pamiętnikarskiej interesującej dla miłośników i badaczy starych obyczajów i zwyczajów warto jeszcze wyróżnić *Pamiętniki pana Kamertona* Leona Potockiego (Poznań 1869).

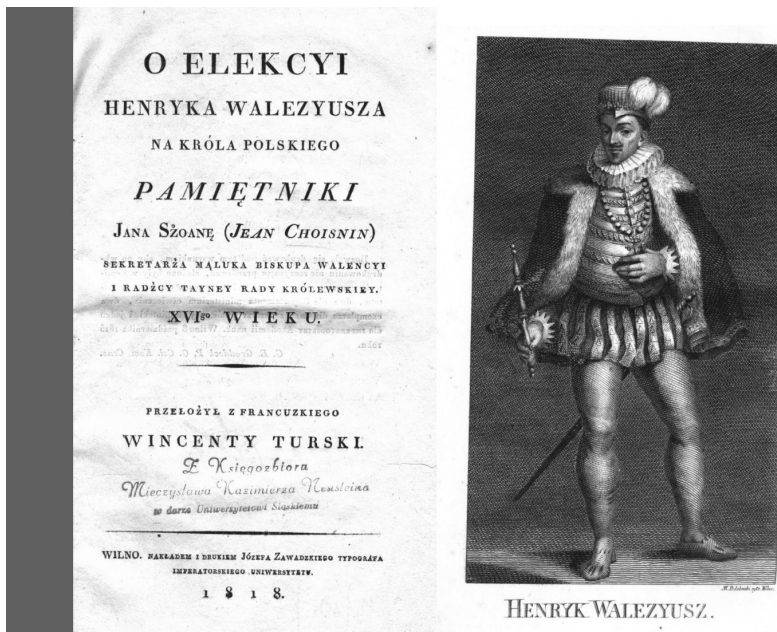
Z kolei pośród pamiętników środowiskowych zgromadzonych przez Neusteina warto zwrócić uwagę na pamiętniki żołnierskie, uczestników wielkiej wojny 1914–1918, powstań śląskich a także wspomnienia emigrantów, lekarzy, prawników, sportowców, robotników, bohemy artystycznej.

Szczególną pozycję w księgozbiorze Neusteina zajmuje literatura obozowa istotnie związana z jego życiem, jako świadkiem wydarzeń w okupowanej Warszawie, w obozach koncentracyjnych Auschwitz-Birkenau i Mauthausen-Gusen. W jego kolekcji pamiętników obozowych znajdują się między innymi wspomnienia więźniów niemieckich obozów koncentracyjnych w Auschwitz-Birkenau, Dachau, Mauthausen: Krystyny Żywulskiej *Przeżyłam Oświęcim*. (Warszawa 1951), Pawła Owerłło *Z tamtej strony rampy*. (Kraków 1957), Haliny Birenbaum *Nadzieja umiera ostatnia*. (Warszawa 1967), Stanisława Jagielskiego *Sclavus saltans. Wspomnienia lekarza obozowego*. (Warszawa 1946), Jakuba Willnera *Moja droga do Mauthausen*. (Lublin 1965), Alberta Z. Urbańskiego *Duchowni w Dachau. Wspomnienia z przeżyć około dwóch tysięcy księży w hitlerowskim obozie koncentracyjnym*. (Kraków 1945). Jako miłośnik historii Neustein zgromadził też szereg pozycji dotyczących historii Polski, takich jak: *Historia narodu polskiego*, t. 1–10, Adama Naruszewicza (Lipsk 1837); *Kronika polska, litewska, żmódzka i wszytkiej Rusi Macieja Strykowski*, t. 1–2 (Warszawa 1846); *O elekcyi Henryka Walezyusza na króla polskiego* (Wilno 1818); *Pamiętniki do historyi Stefana króla polskiego, czyli Korespondencya tego monarchy, oraz zbiór wydanych przez niego urzędzeń* (Warszawa 1830); *Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta (1764–1794). Badania historyczne ze stanowiska ekonomicznego i administracyjnego* Tadeusza Korzona (Warszawa 1897). W omawianej kolekcji można też znaleźć prace takich historyków, jak: Władysław Smoleński, Józef Szujski, Szymon Askenazy, Jan Kucharzewski, Tymon Terlecki, Ludwik Kolankowski.

Interesujące w zbiorach Neusteina są też egzemplarze druków ulotnych, które są ważnymi źródłami historycznymi. Do najstarszych należy *Na Akt Uroczysty Wojewódzkiego Gimnazjum Warszawskiego* [...] ³⁰, który jest świadectwem życia i wychowania młodzieży w I Gubernialnym Gimnazjum Warszawy. Wśród zgromadzonych dokumentów życia społecznego są również katalogi wystaw, katalogi księgarskie i broszury referendalne z 1947 roku takie jak: *Czego chce PPR dla klasy robotniczej*, *Czego chcą peperowcy Warszawy*, *Nasi kandydaci na posłów Warszawy*.

³⁰ *Na Akt Uroczysty Wojewódzkiego Gimnazjum Warszawskiego Odbydź się Maiący Dnia* [...] w Pałacu Kazimirowskim, w Sali Posiedzeń byłej Akademii z Rana od Godziny 10-tej Zaprasza S.B. de Linde Dyrektor Wojewódzkiego Gimnazjum Warszawskiego. Warszawa 1836.

Wśród rozlicznych dokumentów XIX i XX wieku w księgozbiorze Neustejna znajdują się także kalendarze. Wydawano je wtedy w formie książki. Posiadały elementy stałe, do których należało kalendarium z wykazem dni, tygodni, miesięcy, świąt obchodzonych w różnych obrządkach religijnych oraz część corocznie aktualizowaną o treści popularnonaukowe i literackie. Polskie kalendarze w XIX wieku wydawane były przez oficyny drukarskie, księgarskie, redakcje czasopism i różne organizacje i stowarzyszenia.

Ilustr. 5. *O elekcyi Henryka Walezyusza na króla polskiego pamiętniki Jana Szoanę (Jean Choisinin) [...] XVIgo wieku. Wilno 1818. Fot. I. Marcisz*

W zbiorach Neustejna znajdują się te najbardziej wyjątkowe kalendarze: Józefa Ungra *Kalendarz Warszawski Popularno-Naukowy na Rok 1844* i Jana Jaworskiego *Kalendarz Polski Ilustrowany na Rok Zwyczajny 1867*. Kalendarze te propagowały najnowsze osiągnięcia z nauk przyrodniczych i medycznych. Oprócz kalendarium zawierały informacje praktyczne takie, jak: prognozy pogody i związane z nimi przysłowia ludowe, informacje astronomiczne i historyczne, rady gospodarcze i rady „pożyteczne do zachowania zdrowia”. Oprócz tych dwóch cennych kalendarzy z XIX wieku w zbiorze Neustejna znajdują się kalendarze z XX wieku: *Kalendarz Wojskowy na Rok 1928*, *Ka-*

lendarz Warszawski na rok 1947, Kalendarz „Iskier” 1947, Kalendarz Informator Polaka Zagranicą 1949. Kalendarze dwudziestowieczne były tytułami o zasięgu ogólnokrajowym, zawierały informacje encyklopedyczne dotyczące administracji, historii wojskowości i geografii Polski. Obecnie kalendarze te stanowią cenne źródło informacji o minionym życiu społeczno-kulturalnym.

Jako wytrawny zbieracz Neustein gromadził też słowniki, biografie i bibliografie. Nie zabrakło w jego zbiorze dzieł z zakresu literatury polskiej wydawanych w ramach serii wydawniczej „Biblioteka Dzieł Wyborowych”. Seria ta była wydawana przez F. Granowskiego i S. Sikorskiego w Warszawie w latach 1897–1928.

Wśród variów warto zwrócić uwagę na kolekcję publikacji dotyczących historii Żydów³¹, historii sztuki, historii teatru oraz z takich dziedzin, jak: filozofia, literatura, socjologia, antropologia, kartografia. W tym ostatnim przypadku do cennych zabytków należy atlas dotyczący geografii starożytnej Karla von Sprunera *Atlas antiquus*. (Gotha 1855). Z literatury polskiej ciekawymi pomnikami są m.in.: Juliana Ursyna Niemcewicza *Śpiewy historyczne* wydane w Paryżu (1868), czy też opracowanie Heleny Rzepeckiej *Ojczyzna w piśmie i pomnikach: ilustrowane dzieje piśmiennictwa polskiego*, t. 1–2 (Poznań 1911).

W 2017 roku do kolekcji Mieczysława Neustaina dołączono druki otrzymane z Zakładu Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej UŚ. Przekazano do zbiorów Biblioteki Wydziału Nauk Społecznych w liczbie sześciu egzemplarzy, dwa tytuły niemieckiej prasy godzinowej ukazującej się w Generalnym Gubernatorstwie. Wydawane w języku niemieckim tytuły: „Das General-Gouvernement” i „Die Burg. Vierteljahresschrift des Instituts für Deutsche Ostarbeit Krakau. Institut für Deutsche Ostarbeit” publikowane przez Ostinstitut w Krakowie, ukazywały się w latach 1940–1944. Czasopisma te adresowane były przede wszystkim do żołnierzy i urzędników niemieckich, zgodnie z hitlerowską polityką propagandową. Każdy z egzemplarzy opatrzony jest pieczęcią „Z księgozbioru Mieczysława Neustaina”.

Dzięki pasji kolekcjonerskiej Mieczysława Neustaina oraz jego rozległym zainteresowaniom historycznym, politycznym i społecznym powstała bogata i różnorodna biblioteka, która przez wiele lat służyła właścicielowi, a dzisiaj jest jednym z cenniejszych zasobów Biblioteki Wydziału Nauk Społecznych. Z tego prywatnego niegdyś księgozbioru, pełnego ciekawych i wartościowych źródeł zgromadzonych przez warszawskiego bibliofila, mogą korzystać obecnie studenci historii, socjologii i filozofii Uniwersytetu Śląskiego, a także wszyscy czytelnicy odwiedzający bibliotekę wydziałową.

³¹ Tu między innymi prace: Ignacego Schipera *Żydzi w Polsce odrodzonej. Działalność społeczna, gospodarcza, oświatowa i kulturalna* (Warszawa [1933]); Emanuela Ringelbluma *Żydzi w powstaniu kościuszkowskim* (Warszawa 1938); Jakuba Schalla *Dzieje Żydów na ziemiach polskich* (Lwów 1926); Andrzeja Niemojewskiego *Dusza żydowska w zwierciadle Talmudu* (Warszawa 1920); Teodora Jeske-Choińskiego *Żydzi i kahały* (Warszawa 1914).

Bibliografia

- BURY R. DE: *O miłości do książek to jest philobiblon traktat łaciński Ryszarda de Bury*. Tłum. J. KASPROWICZ. Lwów 1921.
- FLAUBERT G.: *Manjak książkowy*. Tłum. P. ZYCHOWSKI. Poznań 1923. <http://kpbc.umk.pl/dlibra/docmetadata?id=95738&from=publication/> [dostęp: 25.04.2017].
- JANKOWICZ G.: *Życie na poczytaniu. Rozmowy o literaturze i reszcie świata*. Wyd. 2 popr. i uzup. Wrocław 2016.
- ŁYSIAK W.: *Patriotyczne Empireum Bibliofilstwa czyli Przewodnik po terenach łowieckich Bibliofilandii tudzież sąsiednich mocarstw*. T. 1. Warszawa 2004.
- LELEWEL J.: *Bibliograficznych książek dwoje*. T. 2. Wilno 1826.
- 8 słynnych bibliofilów oraz ich domowe biblioteki. <http://booklips.pl/zestawienia/8-slynnnych-bibliofilow-oraz-ich-domowe-biblioteki/> [dostęp: 10.04.2017].
- Wyrósł z dobrego drzewa. Uniwersytet Śląski 1968–1998. Fakty, dokumenty, relacje*. Red. A. BARCIAK. Katowice 1998.

Streszczenie

W artykule przybliżono postać warszawskiego bibliofila, Mieczysława Neustejna (1908–1974). Pasja do kolekcjonowania książek i dokumentów historycznych spowodowała, że na przestrzeni lat jego życia powstała doborowa i wyselekcjonowana biblioteka, którą przekazał w darze Uniwersytetowi Śląskiemu w roku 1970. Główny trzon księgozbioru darczyńcy to druki wydane w XIX i XX wieku. Pod względem tematyki gromadzonych dzieł jest to kolekcja w miarę jednorodna, w której dominują pozycje z zakresu historii – pamiętniki, dzienniki, relacje.

Słowa kluczowe:

Mieczysław Neustein (1908–1974), Mieczysław Neustein (1908–1974) bibliofil warszawski, źródła historyczne – pamiętniki, starodruki – diariusze – listy, wspomnienia osobiste, literatura obozowa

Summary

Mieczysław Neustein's book collection in the Library of the Faculty of Social Sciences

The purpose of this article is to present Warsaw bibliophile Mieczysław Neustein (1908–1974). Throughout his life he was an avid collector of rare volumes and other historical publications. His passion for books resulted in creating a unique book collection. This collection, which was donated to the University of Silesia in Katowice in 1970, consists mainly of 19th- and 20th-century printed works. The main focus of the collection is on history, including diaries, memoirs and personal narratives.

Keywords:

Mieczysław Neustein (1908–1974), Mieczysław Neustein (1908–1974) – polish bibliophiles, book collecting – poland rare books – poland historical sources, diaries – personal narratives, diaries – holocaust memorials